

Hjortstek à la Warg

Det är klen vår i norra Uppland när vi i mitten av april färdas genom bruksbygden på väg mot resans mål – Lövsta bruk i Österlövsta socken, Olands härad och Uppsala län. På Pizzeria Adolf i Österbybruk är lunchrusningen över och de enda övriga gästerna är några vallonättlingar som stillsamt spekulerar över varsin öl i ett hörn. I Danne-mora lockar gruvlaven med en sjuttio-två meters hiss färd uppåt – men först i juli. Vi stirrar ned i Storrymningens väldiga gap och beskådar huset där Märten Triewalds 'Eld- och luftma-chin' på 1720-talet misslyckades med att hålla undan vattnet ur gruvorna. Det är nu tio år sedan den sista malmen togs upp ur upplandsberget och en femhundraårig epok var över.

Dannemoramalmen, de stora skogarna, vattendragen och en bra ut-skeppningshamn – Ängskär – var för-utsättningarna för Lövsta bruk. Redan på 1500-talet fanns här ett bondebruk och vid slutet av seklet anlades även ett kronobruk, som 1626 arrenderades av nederländaren Welam De Besche. Året därpå trädde hans landsman Louis De Geer in som kompanjon. De Geer övertog 1643 ensam Lövsta samt grann-bruken Gimo och Österby.

Med De Besche och De Geer kom järnets riddare – vallonerna – till Löv-sta och med dem nya och avancerade tekniker för järnframställning, som gjorde de uppländska bruken till le-dande järnproducenter i Europa.

Lövsta bruk byggdes upp till ett stadsliknande samhälle under 1600-ta-let och som kronan på verket stod år 1700 herrgården i karolinsk stil med sä-teritak färdig.

Under ryssarnas härjningar utmed den svenska kusten 1719 brändes också Lövsta bruk, men det byggdes snart upp igen efter den gamla planen. Kyr-kan med den berömda Cahmanorgeln invigdes 1727. Herrgården återupp-byggdes lik den gamla, men nu i tegel.

År 1730 blev Lövsta, tillsammans med angränsande egendomar, fidei-kommiss inom familjen De Geer.

Kring mitten av 1700-talet var Jean Eric Rehn verksam på Lövsta och bland annat uppfördes då, efter hans ritningar, biblioteket för Charles De Geers stora samling av entomologisk litteratur. Rehn ritade också de ståtliga entréportarna till bruket, som restes i början av 1760-talet.

På 1890-talet fanns det stora planer på att omstöpa Lövstas bebyggelse och ge den en stoltare uppsyn. Men det hela stannade vid en kamrersbostad och en ny kostym åt Stora magasinet, båda tillskurna i en slags tysk-hol-ländsk renässansstil.

Bakom planerna stod Lövstas fidei-kommissarie sedan 1887, baron Carl De Geer och arkitekten Isak Gustaf Cla-son, som samtidigt utförde flera arbe-ten vid Lövsta herrgård.

Nya tider

Carl De Geer avled i difteri 1914 och efterträddes som fideikommissarie av sin bror Louis De Geer.

Första världskriget innebar en ex-trem högkonjunktur, inte minst då för järnhanteringen. Men Louis De Geer var en av de inte allt för många sven-skar som insåg att högkonjunkturen inte skulle vara för evigt och framför-allt insåg han att små ålderdomliga an-

läggningar som Lövsta inte kunde kla-ra sig på egen hand. Därför sålde han 1917 bruksverksamheten och huvudde-len av det mycket stora markinnehavet vid Lövsta till Gimo-Österby Bruks AB, som nio år senare lade ned driften. År 1936 övertogs Gimo-Österby av skogs-företaget Korsnäs AB, som därmed blev ägare till Lövsta bruk.

Under de närmaste åren efter ned-läggningen 1926 revs produktions-byggnaderna, och bruksbostäderna blev efter hand skogsarbetarbostäder.

Herrgården med park och ekonomi-byggnader stannade däremot kvar hos släkten De Geer och på 1970-talet åter-ställdes parkens 1700-talsutseende av trädgårdsarkitekten Walter Bauer.

År 1986 överläts herrgården och de-lar av bruksbebyggelsen av den siste enskilde ägaren Louis De Geer till Stif-telsen Leufsta och 1997 övertog staten genom Statens fastighetsverk parken och byggnaderna; verksamheten be-drivs dock fortfarande av stiftelsen.

Lekamlig spis

Lövsta var i det närmaste ett komplett och självförsörjande samhälle med bland annat kyrka, skola, brukshandel, mälteri, bryggeri och – värdshus.

På 1930-talet flyttade värdshuset till den clasonska kamrersbostaden och där ligger det fortfarande, med en för-nämlig utsikt över herrgården och ba-rockparken.

Öl var en viktig persedel vid de upp-ländska bruken och vallonerna förde med sig konsten att framställa ett lagrat öl av helt annan kvalitet än det färsköl som annars var gängse vara här i lan-det.

Malt är ölets moder och 1768 byggdes ett mälteri vid Lövsta efter ritningar av brukskamreren Peter Wäsström. Poängen med Wäsströms mälteri var att man utnyttjade överskottsvärmen från smälthärden i vallonsmedjan till att torka maltet. Det gamla mälteriet som användes till 1916 finns fortfarande kvar. Det restaurerades av Svenska Bryggareföreningen 1935 och lär sakna motstycke såväl i Sverige som Tyskland.

Det bryggs fortfarande öl på Lövsta bruk, men bara för privat bruk och av importerad malt. Det vallonöl som serveras på värdshuset är hämtat direkt från Belgien. Det är lite för mycket byråkrati kring att utskänka den egna brygden, berättar källarmästare Jan Elmesjö, som har drivit Leufsta värdshus

i nio år. Nu tänker han dock lämna krögeriet vid årsskiftet för andra verksamheter. Med tanke på den kulinariska kvaliteten på värdshusets anrättningar är det verkligen att beklaga och man får bara hoppas att han får en värdig efterträdare.

Värdshuset erbjuder som sin specialitet 1700-talsmat utifrån recept ur Cajsa Wargs fatabur – eller vad sägs om hjortstek med sirapsstekt potatis, körsbärssås och kyndelärtor med sallad och fläsk. Det hela föregånget av brännvinsbord – denna det svenska smörgåsbordets anfader – och serverat i skenet av levande ljus i värdshusets intima matsal.

När dåsigheten infunnit sig efter väl-fägnaden får man på köpet en promenad eftersom gästrummen inte finns i

själva värdshuset utan i det gamla änke- och gubbbuset vid Norra Gatan. Det är en byggnad uppförd av stortimmer av rediga dimensioner och ett monument över den sociala omvårdnad som var en del av den patriarkaliska anda i vilken bruket drevs.

Staffan Nilsson;

Fil. dr i konstvetenskap, Byggnadsantikvarie

Krögare sökes

Fastighetsverket söker hyresgäst som vill fortsätta att driva Leufsta Värdshus efter årsskiftet. Upplysningar lämnas av Per Nelander 018-56 48 05.